

فرا تحلیل تحقیقات انجام شده پیرامون میزان سازگاری خانوادگی خانواده‌های شاهد و ایثارگر

A Meta-Analysis about Researches on Familial Maladjustment of Families of Martyrs and Veterans

A. Moradi, Ph.D. ✉

A. Abedi, Ph.D.

دکتر اعظم مرادی ✉

عضو هیأت علمی دانشگاه پیام نور اصفهان

دکتر احمد عابدی

عضو هیأت علمی دانشگاه اصفهان

دریافت مقاله: ۸۷/۶/۱۵

دریافت نسخه اصلاح شده: ۸۸/۱۰/۱۲

پذیرش مقاله: ۸۹/۵/۱۱

Abstract

Objective: This research intends to provide a meta-analysis of previous research on familial maladjustment of families of Iranian martyrs and veterans and present an applied model to increase their familial adjustment. Therefore, one main question about familial maladjustment of families of martyrs and veterans and one secondary question about the effect of gender on the familial maladjustment were posed.

چکیده:

هدف از انجام این پژوهش فراتحلیل تحقیقات انجام شده پیرامون میزان سازگاری خانوادگی خانواده‌های شاهد و ایثارگر بود. برای دستیابی به این هدف، ۱ سؤال اصلی در مورد سازگاری خانوادگی خانواده‌های شاهد و ایثارگر و ۱ سؤال فرعی در مورد تأثیر متغیر جنسیت بر سازگاری خانوادگی این خانواده‌ها طرح شد. به منظور پاسخگویی به سؤالات فراتحلیل از مجموعه پژوهش‌های انجام شده درباره سازگاری خانوادگی خانواده‌های شاهد و ایثارگران در سطح کشور،

✉Corresponding author: Member of Faculty in P-
ayam noor University
Tel:+9809131706499
Email: azam_moradi_iff2005@yahoo.com

✉نویسنده مسئول: دانشگاه پیام نور اصفهان
تلفن: ۰۹۱۳۱۷۰۶۴۹۹

پست الکترونیکی: azam_moradi_iff2005@yahoo.com

Method: To answer these questions among all research on familial maladjustment of families of martyrs and veterans previously carried out throughout Iran, 5 research studies which were acceptable in terms of methodology and exhibited inclusive criteria, were selected for the meta-analysis.

Results: Based on the results of this meta-analysis, the effect size of the rate of familial maladjustment (0/231) was moderate; Moreover the effect size of children's gender (0/078) rated to familial maladjustment of the families was weak.

Based on the findings reported in research's literature and results of the meta-analysis, an applied model for the increase of familial adjustment of families of martyrs and veterans was proposed, which consists of interventions for general factors and factors rated to marital life and parenting.

KeyWords: Families of Martyrs and Veterans, Meta-Analysis, Familial Adjustment, Applied Model.

۵ پژوهش که از لحاظ روش‌شناختی مورد قبول بود و ملاک‌های درون‌گنجی را داشت برای انجام فراتحلیل انتخاب شد. براساس نتایج این فراتحلیل، اندازه اثر مربوط به میزان سازگاری خانوادگی خانواده‌های شاهد و ایثارگر متوسط بود (۰/۲۳۱)؛ همچنین اندازه اثر مربوط به تأثیر جنسیت بر سازگاری خانوادگی (۰/۰۷۸)، در سطح پایین‌تر از متوسط با سازگاری خانوادگی خانواده‌های شاهد و ایثارگر رابطه داشت. همچنین بر اساس نتایج این فراتحلیل شهادت یا جانبازی پدر بر سازگاری خانوادگی خانواده‌های شاهد و ایثارگر تأثیر متوسط و جنسیت فرزندان این خانواده‌ها بر میزان سازگاری خانوادگی آن‌ها تأثیر کمی داشته است. بر اساس یافته‌های موجود در پیشینه تحقیق و نیز نتایج حاصل از این فراتحلیل، الگویی برای افزایش سازگاری خانوادگی خانواده‌های شاهد و ایثارگر ارائه شد که شامل مداخلاتی در مورد عوامل عمومی، عوامل مربوط به زندگی زناشویی و عوامل مربوط به فرزندپروری می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: خانواده‌های شاهد و ایثارگر، سازگاری خانوادگی، فراتحلیل، الگوی کاربردی

مقدمه

خانواده محوری‌ترین محیط تربیتی است که در حفظ سلامت روانی، اجتماعی و جسمی فرد نقش به‌سزایی دارد؛ مجموعه‌ای پویا، فعال، جهت‌دار و منظم که در آن برای هر یک از اعضای آن نقش و پایگاهی وجود دارد. تعادل و سلامت خانواده منوط به ایفای نقش صحیح و به موقع تمام اعضای آن است. اعضای خانواده به انضمام وظایف آن‌ها مجموعاً سیستم خانواده را تشکیل می‌دهند. موقعیت هر یک از اعضای خانواده تعیین‌کننده نقش و وظیفه اوست (پارسونز^۱، ۱۹۵۶).

محیط گرم و دوستانه خانواده که در آن پدر، مادر و اعضای دیگر خانواده دارای روابط خوب و صمیمانه هستند، معمولاً کودکان سالم و با شخصیتی مثبت و فعال تربیت می‌کند و بر عکس

خانواده از هم پاشیده، زندگی در محیط‌های آلوده، عدم مراقبت صحیح و دقیق والدین به دلیل فقدان یکی از والدین یا سایر علل و بی‌توجهی به تعلیم و تربیت فرزندان، اساس کجروی‌ها و ابتلاء به مشکلات روانی و شخصیتی را تشکیل می‌دهد (ستوده، ۱۳۷۹).

یکی از عوامل خطر ایجاد آسیب روانی در نوجوانان «عوامل خانوادگی» از جمله طبقه اجتماعی پایین، تعارض خانوادگی، نابسامانی خانواده، انحراف در روابط خانوادگی، پیوستگی ضعیف والد - کودک و بیماری روانی اعضای خانواده است. سبک فرزندپروری و کیفیت تعامل والد - کودک نیز از جمله عوامل مهم هستند (کاپلان و سادوک^۲، ۲۰۰۰).

در سامانه تربیتی خانواده، والدین نقش اساسی و سرنوشت‌سازی در زندگی فرزندان دارند و فقدان و غیبت هر کدام از آنها اثری مخرب بر فرزندان و خانواده می‌گذارد. گاهی بر نقش مادر در رشد اجتماعی و شخصیتی فرزندان بسیار تأکید می‌شود، در حالی‌که اخیراً اهمیت نقش پدر نیز مورد توجه قرار گرفته است (کرامتی، مرادی و کاوه، ۱۳۸۴).

طبق نظر فروید، پدر نقش اساسی در سال‌های اولیه زندگی کودک بر عهده دارد و تحول وجدان و همانندسازی در نقش جنسی از مهم‌ترین آثار آن است. برخی از محققین پس از فروید بر نقش پدر در کنار مادر در سال‌های اولیه زندگی تأکید کرده‌اند. اما از نظر آنان، پدر علاوه بر نقش معمولی خود یعنی حمایت از مادر، نقش ویژه‌ای نیز بر عهده دارد که عبارت است از تکوین پایه‌های اساسی بخشی از شخصیت کودک که متوجه واقعیت می‌باشد. از این لحاظ آسیب‌های روانی ناشی از فقدان پدر می‌تواند در شکل‌گیری شخصیت کودک تأثیر عمده داشته باشد. رفتارگرایان معتقدند پدر از طریق یادگیری بر تحول وجدان و همانندسازی جنسی کودک اثر می‌گذارد. بندورا و والتر^۳ اظهار می‌دارند که «نظریه تقلید» بهتر از «نظریه همانندسازی» رفتار کودک را توجیه می‌کند (آدامز^۴، ۱۳۶۹). پدر عامل اقتدار و نظم خانواده و مادر عامل پیوند صلح‌آمیز اعضای خانواده است (باقری و عطاری، ۱۳۷۰). هم تغییر و تحول کودک و هم نقش پدر ماهیتاً چند وجهی هستند. پدر ممکن است تأثیراتی به صورت مستقیم یا غیرمستقیم و از طریق مادر یا از طریق نظام کلی خانواده بر کودک داشته باشد (نجاتی، ۱۳۷۱). ارزش‌های مثبت خانواده بیشتر به روابط نزدیک کودک با پدر وابسته است تا مادر. پدر بیشتر می‌کوشد بر پسر اعمال قدرت کند و مادر بر دختر. گرچه پدر معمولاً به اندازه مادر در دختران خود نفوذ ندارد، ولی وجود پدر مهربان و دلسوز نیز به اعتماد به نفس و سازگاری دختر کمک مؤثری است (پارسا، ۱۳۷۰).

فوت یکی از اعضای خانواده به‌ویژه پدر ساختار خانواده را متزلزل می‌کند (پارسونز، ۱۹۶۴). نتایج تحقیقات متعدد (برای مثال آیین‌افروز و عبدالهی، ۱۳۷۳؛ سیلیدین^۵، ۱۹۷۱ و میرلو، ۱۹۸۱) نشان داده است که وجود هر دو والد و ایفای نقش صحیح آنها برای رشد اجتماعی و شخصیتی مطلوب فرزندان لازم است (رهنما و علیین، ۱۳۸۴). تحقیقات معمولاً از این دیدگاه سنتی که

کودکان خانواده‌های تک‌والدی بیشتر در معرض خطر مشکلات روان‌شناختی، تحصیلی و رفتاری هستند، حمایت می‌کنند. تبیین‌های اخیر در مورد علت این مسئله روی سه نکته عمده متمرکز شده‌اند: غیبت والد، مشقت اقتصادی و تعارض زناشویی (اوسوبمپا، ۱۹۹۵).

باید توجه داشت که واکنش فرزندان شاهد نسبت به از دست دادن و فقدان پدر با واکنش کودکان و نوجوانانی که پدر خود را بر اثر مرگ طبیعی و مواردی غیر از شهادت از دست داده‌اند، متفاوت است. وجود نگرش مثبت نسبت به شهادت و اعتقادات مذهبی باعث می‌شود که فقدان پدر برای فرزندان و از دست دادن همسر برای مادر، کمتر آسیب‌رساننده باشد و تا حدودی موجبات تسلی خاطر آن‌ها را فراهم سازد (کرامتی، مرادی و کاوه، ۱۳۸۴).

با این حال نتایج پژوهش‌ها نشان داده است که دانش‌آموزان شاهد نسبت به دانش‌آموزان عادی، از امکانات زندگی و روابط خانوادگی، کمتر راضی هستند و سازگاری اجتماعی و فردی کمتری نشان می‌دهند (برای مثال مکوندی، نجاریان و شکرکن، ۱۳۷۱؛ محمدی، ۱۳۷۱).

البته عواملی از قبیل سن فرزندان به هنگام فوت یکی از والدین، جنسیت والد از دست رفته و جنسیت کودک در تعیین میزان فشار روانی مؤثر است. آثار فقدان پدر تا حد زیادی متأثر از میزان وابستگی فرزندان به پدر، سن، جنس، تحصیلات مادر، میزان وابستگی به مادر، حضور یا عدم حضور ناپدری دارد. از سوی دیگر نشان داده شده که تأثیر فقدان پدر بر پسران بیش از دختران است (چاپمن، ۱۹۷۷).

از طرف دیگر وجود فردی معلول در خانواده، فضای روانی خانواده را تحت تأثیر قرار می‌دهد و بر روابط میان اعضا نیز اثرگذار خواهد بود. عوامل متفاوت ایجادکننده معلولیت نیز اثرات متفاوتی بر شخصیت فرد معلول و خانواده وی خواهد داشت (افروز و ویسمه، ۱۳۸۰). جانبازان که جمعیت آن‌ها نسبتاً زیاد - حدود نیم میلیون نفر - است (بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی، ۱۳۷۵)، با شدیدترین تنیدگی‌ها روبه‌رو بوده‌اند و گروهی از آنان علاوه بر تنیدگی‌های شدید مربوط به حضور در میدان‌های جنگ، تنیدگی ناشی از آسیب و نقص جسمانی ایجاد شده در جنگ را تا پایان عمر به همراه دارند که خود باعث ایجاد اختلالاتی در سازگاری آن‌ها می‌گردد (متینی صدر، ۱۳۷۰). جانبازان با مشکلات روان‌شناختی و اجتماعی متعددی روبه‌رو هستند (افروز و ویسمه، ۱۳۸۰). ۳۶٪ جانبازان قطع عضو تاریخچه‌ای از اختلالات روان‌پزشکی از افسردگی خفیف تا اختلال استرس پس از سانحه را دارند (ابراهیم‌زاده و همکاران^۷، ۲۰۰۶).

بدیهی است که عدم سلامت روانی یا جسمی پدر، خانواده را از وضعیت طبیعی خویش خارج ساخته و آسیب‌پذیری اعضا، به‌ویژه فرزندان را در برابر بیماری‌های روانی افزایش می‌دهد (افروز و ویسمه، ۱۳۸۰). برای مثال قطع نخاع فرد باعث خستگی زیاد در ایفای نقش خانواده و روابط خانوادگی می‌گردد (نورس، ۱۹۹۹). گزارش شده است که مسائل مربوط به عصبانیت، ابراز هیجان،

اعتماد و تعارض زناشویی در میان سربازان خط مقدم در مقایسه با سربازان دیگر بیشتر مشکل‌زا است (پنک و همکاران^۸، ۱۹۸۱) و در میان سربازان مبتلا به اختلال استرس پس از سانحه (PTSD) در مقایسه با سربازان غیر مبتلا شدیدتر است (روبرتز و همکاران^۹، ۱۹۸۲؛ کارول و همکاران^{۱۰}، ۱۹۸۵؛ نزو و کارنوال^{۱۱}، ۱۹۸۷ و کولکا و همکاران^{۱۲}، ۱۹۸۸). اختلال استرس پس از ضربه (PTSD) در سربازان به دنبال در معرض خشونت مستقیم قرار گرفتن، بر روابط خانوادگی و سازگاری روان‌شناختی اعضای خانواده‌های آن‌ها تأثیر می‌گذارد (گالوسکی و لیونز^{۱۳}، ۲۰۰۴). برای مثال نشان داده شده که خانواده‌های بازماندگان مرد جنگ ویتنام که به PTSD مبتلا هستند، در مقایسه با خانواده‌های آن‌هایی که مبتلا به PTSD نیستند، سطوح بالاتری از مشکلات شدید و عمیق در انطباق خانوادگی و زناشویی، مهارت‌های والدی و رفتار خصمانه را نشان می‌دهند (لاندی، فیلد، مک بریت، آبرامز و کاراوی^{۱۴}، ۱۹۹۷).

نتیجه تحقیق التورکایت و اوهایری^{۱۵} (۲۰۰۸) که بر روی همسران نظامیان کویتی انجام گرفت نشان داد، سازگاری خانوادگی همسران سربازان درگیر در جنگ کویت در حیطه‌های حل مسئله، ارتباط و نقش‌های خانوادگی کمتر از همسران نظامیان بازنشسته و همسران اسرای جنگی است. تافت، شوم، پانوزیو و پروکتر^{۱۶} (۲۰۰۸) در بررسی رابطه متقابل جنگ رودرو، علائم PTSD و سازگاری خانوادگی در نمونه‌ای از مردان و زنان شرکت‌کننده در عملیات طوفان صحرا دریافتند که هم در مردان هم در زنان میزان بیشتر جنگ رودرو با بیشتر بودن علائم PTSD ارتباط داشت که این به نوبه خود با پایین‌تر بودن سازگاری خانوادگی رابطه داشت. وقتی علائم PTSD به صورت جداگانه بررسی شد، مشخص شد که علائم گوشه‌گیری/کرحتی و برانگیختگی/فقدان کنترل، متأثر از جنگ رودرو بودن بر سازگاری خانوادگی را میانجی‌گری می‌کنند. ووردن و سیلورمن^{۱۷} (۱۹۹۶) در پژوهشی تأثیر مرگ والد روی سازگاری کودکان سنین مدرسه را ۴ ماه، ۱ سال و ۲ سال بعد از مرگ والد مورد ارزیابی قرار دادند. ۱۹٪ کودکان داغ‌دیده یک سال بعد از مرگ والد و ۲۱٪ آن‌ها ۲ سال بعد از مرگ والد مشکلاتی جدی داشتند. نتایج بررسی جردن و همکاران^{۱۸} (۱۹۹۲) نشان دادند که خانواده‌های سربازان ویتنامی مبتلا به PTSD در مقایسه با خانواده‌های سربازانی که مبتلا به PTSD نبودند، به طور قابل ملاحظه‌ای سطح بالاتری از مشکلات شدید و فراگیر در زمینه سازگاری زناشویی و خانوادگی، مهارت‌های فرزندپروری و رفتار خشونت‌آمیز را نشان می‌دادند.

در پژوهش احمدی (۱۳۸۳)، ۳۶٪ زنان همسر شهیدی که ازدواج مجدد کرده بودند، دچار ناسازگاری زناشویی بودند و ازدواج ۱۶٪ از آن‌ها در حال فسخ شدن بود. تنها تغییری که با سازگاری زناشویی ارتباط داشت، سن زنان بود. ملازاده، منصور، اژه‌ای و کیامنش (۱۳۸۱) در پژوهشی دریافتند که بین سازگاری زناشویی فرزندان شاهد و فرزندان افراد عادی تفاوت وجود دارد و سازگاری زناشویی فرزندان شاهد با سبک‌های رویاروگری آن‌ها رابطه دارد. رحیمی (۱۳۸۱) دریافت

که بین میزان ناسازگاری دختران و پسران شاهد دبیرستانی تفاوت معناداری وجود ندارد؛ همین‌طور بین وجود ناپدیری و ناسازگاری رابطه معناداری وجود داشت. یافته‌های پژوهش عبد امامی (۱۳۷۷) حاکی از آن است که سازگاری دختران شاهدی که ناپدیری ندارند در مقایسه با دختران شاهد واجد ناپدیری، بیشتر است.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق، اهمیت سنجش میزان سازگاری خانوادگی خانواده‌های شاهد و ایثارگر و عوامل مؤثر بر شدت آن و اتخاذ راهبردهای مناسب برای پیشگیری از این ناسازگاری‌ها را بیش از پیش روشن می‌سازد.

با توجه به آن‌چه مطرح شد و تا آن‌جا که مؤلفین اطلاع دارند نه تنها در ایران بلکه در سطح جهان نیز فراتحلیل‌های منتشر شده در زمینه مسائل خانوادگی، محدود به مقایسه رضایت از روابط زناشویی قبل و بعد از به دنیا آمدن فرزند اول (میتنیک، هیمن و اسمیت اسلپ^{۱۹}، ۲۰۰۹) و میزان و عوامل مؤثر بر خشونت خانوادگی (استیت، اسمیت، پن، وارد و تریت^{۲۰}، ۲۰۰۴) بوده است و در مورد سازگاری خانوادگی، نه تنها درباره خانواده‌های نظامیان بلکه در مورد خانواده‌های عادی نیز فراتحلیلی منتشر نشده است. این تحقیق با استفاده از روش فراتحلیل در پی پاسخگویی به این سؤال است که میزان سازگاری خانوادگی خانواده‌های شاهد و ایثارگر در کشور چقدر است و جنسیت چه تأثیری بر میزان سازگاری خانوادگی خانواده‌های شاهد و ایثارگر دارد؟ با انجام این تحقیق شناختی کلی از سازگاری خانوادگی خانواده‌های شاهد و ایثارگر بدست می‌آید و امکان برنامه‌ریزی برای تعدیل و کنترل این متغیرها و شناسایی افراد یا گروه‌های در معرض خطر به منظور اتخاذ تدابیر درمانی لازم برای آن‌ها و در کل طراحی الگوی کاربردی جهت افزایش سازگاری خانوادگی خانواده‌های شاهد و ایثارگر، فراهم می‌گردد.

روش

در این تحقیق با توجه به هدف پژوهش از روش فراتحلیل استفاده شده است. فراتحلیل روشی آماری است برای بررسی کمی و ترکیب نتایج تحقیقات مشابه اما مستقل از یکدیگر (شارون و نرمنند^{۲۱}، ۱۹۹۹). فراتحلیل، تحلیل تحلیل‌ها یا تحلیل مجموعه‌ای از نتایج مطالعات جداگانه به منظور ترکیب یافته‌هاست (وولف^{۲۲}، ۱۹۸۶). فراتحلیل عملی آماری برای ترکیب نتایج به منظور دستیابی به یک جمع‌بندی است (کار^{۲۳}، ۲۰۰۲ و کورتز^{۲۴}، ۲۰۰۲). امروزه فراتحلیل جایگاه ویژه‌ای در عرصه پژوهش به خود اختصاص داده است (ازکیا و توکلی، ۱۳۸۲).

فراتحلیل از این مؤلفه‌ها تشکیل شده است (به‌نقل از عابدی، ۱۳۸۳): جستجوی جامع برای تمامی تحقیقات قابل اجرا و عملی، معیار صحیح و مورد اطمینان برای انتخاب مقالات و پژوهش‌های

قابل شمول، بدست آوردن اندازه اهمیت تأثیر هر متغیر، روشی برای ترکیب نتایج تمامی پژوهش‌ها و مقالات.

در فراتحلیل، اصل اساسی عبارت است از محاسبه اندازه اثر برای تحقیقات مجزا و جداگانه و برگرداندن آن‌ها به یک ماتریس مشترک (عمومی) و آن‌گاه ترکیب آن‌ها برای دستیابی به میانگین تأثیر (عابدی، ۱۳۸۰). اندازه اثر نشان دهنده میزان یا درجه حضور یک پدیده در جامعه است. با در دست داشتن آماره‌هایی مانند F و t ، X^2 می‌توان شاخص اندازه اثر مربوط به آن‌ها (r) را برآورد کرد. بر اساس نظر کوهن^{۲۵} (۱۹۸۸) برای شاخص r اندازه اثرهای ۰/۱، ۰/۳ و ۰/۵ به ترتیب کوچک، متوسط و بزرگ قلمداد می‌شود (جدول ۱):

جدول ۱: تفسیر اندازه اثر کوهن

اندازه اثر	r
کم	۰/۱
متوسط	۰/۳
زیاد	۰/۵

منبع: آنکم^{۲۶} (۲۰۰۵)

جامعه آماری

جامعه آماری پژوهش، پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکترا، پژوهش‌های انجام شده توسط دستگاه‌های اجرایی و تحقیقات چاپ شده در مجلات علمی - پژوهشی بودند که در طول بیست سال گذشته (۱۳۶۵-۱۳۸۵) در زمینه سازگاری خانوادگی خانواده‌های شاهد و ایثارگر انجام شده‌اند که حجم نمونه نسبتاً بزرگی داشته و از لحاظ روایی و پایایی ابزار اندازه‌گیری و روش نمونه‌گیری شرایط لازم را داشته‌اند. مکان‌ها و منابعی که برای گردآوری تحقیقات انجام شده در این زمینه به آن‌ها مراجعه شد، عبارت بودند از: مرکز تحقیقات بنیاد شهید استان اصفهان و کل کشور، پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکترا و آرشیو مجلات علمی - پژوهشی موجود در کتابخانه‌های دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه‌های اصفهان، تهران، تربیت مدرس، علامه طباطبایی و ایران و وب سایت مرکز تحقیقات بنیاد شهید کل کشور (navidshahed)، وب سایت مرکز اسناد و مدارک علمی ایران (irandoc)، وب سایت پایگاه اطلاعات علمی ایران (sid)، وب سایت بانک اطلاعات نشریات کشور (magiran) و وب سایت پایگاه مجلات تخصصی نور (noormags).

نمونه و روش نمونه‌گیری

در این فراتحلیل پژوهش‌هایی که از لحاظ روش‌شناختی شرایط لازم را احراز کرده‌اند، به کار رفته است، یعنی از طرح‌های پژوهشی، پایان‌نامه‌ها و مقاله‌هایی که ملاک‌های درون‌گنجی را داشته‌اند، استفاده شده که تعداد این تحقیق‌ها ۵ عدد بوده است.

معیارهای درون‌گنجی^{۲۷} این پژوهش عبارت بودند از: موضوع پژوهش سازگاری خانوادگی باشد؛ خانواده‌های شاهد و ایثارگر در آن‌ها مورد بررسی قرار گرفته باشند؛ بررسی در قالب یک مقایسه گروهی انجام گرفته باشد. معیارهای برون‌گنجی^{۲۸} این پژوهش عبارت بودند از: موضوع پژوهش مسئله‌ای غیر از سازگاری خانوادگی باشد؛ خانواده‌های شاهد و ایثارگر در آن بررسی نشده باشند؛ بررسی در قالب یک طرح همه‌گیرشناسی یا مطالعه موردی انجام شده باشد و در آن دو یا چند گروه با هم مقایسه نشده باشند. جدول ۲ عناوین تحقیقات وارد شده به فراتحلیل و وارد نشده به فراتحلیل و دلیل آن را نشان می‌دهد (لازم به ذکر است که در این جدول به دلیل کثرت پژوهش‌های انجام شده در زمینه سازگاری زناشویی اقشار مختلف جامعه، صرفاً پژوهش‌های انجام شده در مورد خانواده‌های شاهد و ایثارگر ارائه شده است).

جدول ۲: عناوین تحقیقات وارد شده به فراتحلیل و وارد نشده

به فراتحلیل و دلیل آن

تحقیقات وارد شده به فراتحلیل		تحقیقات وارد نشده به فراتحلیل	
دلیل وارد شدن به فراتحلیل	عنوان	دلیل وارد نشدن به فراتحلیل	عنوان
دارا بودن ملاک‌های درون‌گنجی	ارتباط نگرش مذهبی و رابطه پدر فرزندی با سازگاری اجتماعی فرزندان جانباز و عادی شهر تهران	عدم مقایسه سازگاری خانوادگی بر حسب وضعیت پدر و یا جنسیت	بررسی مقایسه‌ای میزان سازگاری فرزندان دختر شاهد در خانواده‌هایی که مادران آن‌ها ازدواج مجدد داشته و آن‌هایی که مادرانشان ازدواج مجدد نداشته‌اند
دارا بودن ملاک‌های درون‌گنجی	سبک‌های رویارویی و سازگاری زناشویی در فرزندان شاهد	عدم بررسی سازگاری خانوادگی	بررسی و مقایسه کارکرد خانواده و سیمای روان‌شناختی فرزندان شاهد
دارا بودن ملاک‌های درون‌گنجی	بررسی تنوع و فراوانی مشکلات رفتاری، عاطفی، خانوادگی، تحصیلی و... دانش‌آموزان دبیرستانی شاهد و غیرشاهد واجد و فاقد پدر	عدم مقایسه سازگاری خانوادگی بر اساس آمارهای که قابل تبدیل به اندازه اثر باشد	بررسی اثر فقدان پدر بر سازگاری فردی، اجتماعی و موفقیت تحصیلی گروهی از دانش‌آموزان شاهد و مقایسه آن با دانش‌آموزان عادی
دارا بودن ملاک‌های درون‌گنجی	بررسی مقایسه‌ای وضعیت ازدواج مجدد و آثار آن در بهداشت روانی همسران شهدا و همسران متوفیان	عدم بررسی سازگاری خانوادگی	آسیب‌شناسی نظام خانواده شاهد جنوب خراسان، شهرستان‌های بیرجند و نهبندان

مقایسه پیشرفت تحصیلی و سازگاری دانش‌آموزان شاهد و واجد پدر سال سوم راهنمایی تحصیلی مدارس شاهد و غیر شاهد شهر تهران	عدم بررسی سازگاری خانوادگی	بررسی ناسازگاری‌های خانوادگی فرزندان دختر و پسر شاهد مشغول به تحصیل در مقطع متوسطه شهرستان بیرجند در سال تحصیلی ۸۱-۸۰	دارا بودن ملاک‌های درون‌گنجی
بررسی نقش کشمکش‌های خانوادگی در بروز مشکلات رفتاری فرزندان شاهد	عدم بررسی سازگاری خانوادگی به عنوان متغیر وابسته		
مطالعه تأثیر فقدان پدر بر برخی عناصر ساختی و کارکردی خانواده‌های شهید شهر کرمان	عدم بررسی سازگاری خانوادگی		
بررسی و مقایسه رابطه کارایی خانواده، نگرش مذهبی، سلامت روان و پیشرفت تحصیلی در دانش‌آموزان شاهد و غیرشاهد دبیرستان‌های استان لرستان	عدم بررسی سازگاری خانوادگی		
مقایسه سازگاری دانش‌آموزان شاهد پسر با دانش‌آموزان واجد و فاقد پدر در مدارس ابتدایی شهر اهواز	عدم بررسی سازگاری خانوادگی		
بررسی عوامل مرتبط با ناسازگاری زناشویی در جانبازان مبتلا به PTSD	عدم مقایسه دو یا چند گروه برحسب سازگاری خانوادگی		
بررسی عوامل مؤثر بر سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد	عدم بررسی سازگاری خانوادگی		
بررسی وضعیت ازدواج و سازگاری زناشویی در بین کارکنان سپاه	عدم مقایسه دو یا چندگروه برحسب سازگاری خانوادگی		
منابع سازگاری در مصدومین شیمیایی با گاز خردل: مطالعه کیفی	عدم بررسی سازگاری خانوادگی		

ابزار پژوهش

در این فرا تحلیل برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزارهای زیر استفاده شده است: منابع دست اول، در این پژوهش تحقیقات مربوط به موضوع پژوهش که ملاک‌های درون‌گنجی را داشتند، مورد استفاده قرار گرفتند.

چک لیست تحلیل محتوا: از این چک لیست برای استخراج اطلاعات لازم برای انجام فرا تحلیل از محتوای پایان‌نامه‌ها، طرح‌های تحقیقاتی و مقاله‌های پژوهشی دارای ملاک‌های درون‌گنجی استفاده شد. صرفاً پژوهش‌هایی برای فرا تحلیل انتخاب شدند که روایی و پایایی آن‌ها محرز شده بود.

در جدول ۳ مشخصات تحقیقات انتخاب شده برای فرا تحلیل ارائه شده است:

جدول ۳: مشخصات تحقیقات انتخاب شده برای فرا تحلیل

مقیاس مستقل	عنوان تحقیق	حجم نمونه	جنس آزمودنی‌ها	سال اجرای پژوهش	پژوهشگر (ان)	ابزار
تلفظی-تلفظی	ارتباط نگرش مذهبی و رابطه پدر فرزندی با سازگاری اجتماعی فرزندان جانباز و عادی شهر تهران	۴۱۰	مؤنث و مذکر	۱۳۸۳	خدایاری فرد	پرسشنامه رابطه پدر-فرزندی
	سبک‌های رویارویی و سازگاری زناشویی در فرزندان شاهد	۲۸۰	مذکر	۱۳۸۱	ملازاده، منصور، ازهای و کیامانش	مقیاس سازگاری دونفره
	سبک‌های رویارویی و سازگاری زناشویی در فرزندان شاهد	۲۸۰	مؤنث	۱۳۸۱	ملازاده، منصور، ازهای و کیامانش	مقیاس سازگاری دونفره
	بررسی تنوع و فراوانی مشکلات رفتاری، عاطفی، خانوادگی، تحصیلی و... دانش‌آموزان دبیرستانی شاهد و غیر شاهد واجد و فاقد پدر	۴۵۰	مؤنث و مذکر	۱۳۷۹	نامداریپور	چک لیست مشکلات مونی
	بررسی مقایسه‌ای وضعیت ازدواج مجدد و آثار آن در بهداشت روانی همسران شهدا و همسران متوفیان	۴۵۰	مؤنث	۱۳۸۳	احمدی	پرسشنامه محقق ساخته
تلفظی-تلفظی	ارتباط نگرش مذهبی و رابطه پدر فرزندی با سازگاری اجتماعی فرزندان جانباز و عادی شهر تهران	۴۱۰	مؤنث و مذکر	۱۳۸۳	خدایاری فرد	پرسشنامه رابطه پدر-فرزندی
	بررسی ناسازگاری‌های خانوادگی فرزندان دختر و پسر شاهد مشغول به تحصیل در مقطع متوسطه شهرستان بیرجند در سال تحصیلی ۸۱-۸۰	۵۰	مؤنث و مذکر	۱۳۸۱	رحیمی	پرسشنامه محقق ساخته

ادامه جدول ۳: مشخصات تحقیقات انتخاب شده برای فرا تحلیل

مقیاس مستقل	عنوان تحقیق	طرح پژوهش	منبع	آماره مورد استفاده	میزان آماره	سطح معناداری	اندازه اثر
تلفظی-تلفظی	ارتباط نگرش مذهبی و رابطه پدر فرزندی با سازگاری اجتماعی فرزندان جانباز و عادی شهر تهران	توصیفی	مجموعه مقالات اولین همایش علمی جانباز و خانواده	F	۵/۰۲	$P=۰/۰۵$	۰/۱۱
	سبک‌های رویارویی و سازگاری زناشویی در فرزندان شاهد	توصیفی	مجله روان‌شناسی	t مستقل	۹/۴۹	$P=۰/۳۴۴$	۰/۴۹۵

۰/۰۷۵	$P=۰/۲۱۳$	۱/۲۵	t مستقل	مجله روان‌شناسی	توصیفی	سبک‌های رویاروگری و سازگاری زناشویی در فرزندان شاهد	۱۰۰ ۱۰۰
۰/۰۷۸	$P=۰/۰۴$	۳/۷۷	F	شورای تحقیقات آموزش و پرورش استان اصفهان	توصیفی	بررسی تنوع و فراوانی مشکلات رفتاری، عاطفی، خانوادگی، تحصیلی و... دانش‌آموزان دبیرستانی شاهد و غیر شاهد واجد و فاقد پدر	
۰/۴۲۹	$P=۰/۲۷۵$	۱۰/۰۵	t مستقل	مجله دانشور رفتار	توصیفی	بررسی مقایسه‌ای وضعیت ازدواج مجدد و آثار آن در بهداشت روانی همسران شهدا و همسران متوفیان	
۰/۰۶۶	$P=۰/۱۸$	۱/۷۸	F	مجموعه مقالات اولین همایش علمی جانباز و خانواده	توصیفی	ارتباط نگرش مذهبی و رابطه پدر فرزندی با سازگاری اجتماعی فرزندان جانباز و عادی شهر تهران	
۰/۱۸۰	$P>۰/۰۵$	۱/۲۷	t مستقل	پایان‌نامه کارشناسی ارشد	توصیفی	بررسی ناسازگاری‌های خانوادگی فرزندان دختر و پسر شاهد مشغول به تحصیل در مقطع متوسطه شهرستان بیرجند در سال تحصیلی ۸۰-۸۱	

شیوه اجرا

مراحل اجرای این فرا تحلیل عبارت بود از: تعریف مسئله پژوهش، کدگذاری تحقیقات، بیان تفصیلی معیارهای انتخاب پژوهش‌ها، جستجوی تحقیقات انجام شده در زمینه سازگاری خانوادگی خانواده‌های شاهد و ایثارگر، انتخاب تحقیقات برای فرا تحلیل، ارزیابی طرح‌های تحقیقاتی، پایان-نامه‌ها و مقالات پژوهشی، خلاصه کردن نتایج، محاسبه اندازه‌های اثر، تدوین سؤال‌ها و فرضیه‌های پژوهشی فرا تحلیل، تجزیه و تحلیل توصیفی پژوهش‌ها، توصیف و تفسیر اندازه‌های اثر و ترکیب مطالعات و انتخاب نوع تحقیق.

روش تحلیل داده‌ها

با توجه به این که پژوهش‌های مربوط به موضوع سازگاری خانوادگی خانواده‌های شاهد و ایثارگر که برای انجام فرا تحلیل گردآوری شد هیچ‌کدام اندازه‌های اثر را گزارش نکرده بودند، در این فرا تحلیل آماره‌های پژوهش‌های مختلف با استفاده از رویکرد هانتر و اشمیت^{۲۹} به شاخص I^2 تبدیل شد و سپس اندازه‌های اثر محاسبه شده، با استفاده از جدول راهنمای تفسیر اندازه اثر کوهن برای شاخص I^2 تفسیر شد.

یافته‌ها

سؤال اصلی: با توجه به تحقیقات انجام شده میزان سازگاری خانوادگی خانواده‌های شاهد و ایثارگر چقدر است؟

جدول ۴: میانگین و انحراف استاندارد اندازه اثر تأثیر وضعیت پدر (شاهد، جانباز، فوت شده، عادی)

بر ناسازگاری خانوادگی

z	خطای استاندارد اندازه اثر SE_r	انحراف استاندارد اندازه اثر SD_r	میانگین اندازه اثر r	تعداد مطالعات N	شاخص‌های آماری	
					مطالعات مستقل	متغیر وابسته
۵۳/۷۲۱	۰/۰۰۴۳	۰/۱۸۵۰	۰/۲۳۱	۵	ناسازگاری خانوادگی	وضعیت پدر (شهید، جانباز، فوت شده، عادی)

جدول ۴ میانگین و انحراف استاندارد اندازه اثر تأثیر وضعیت پدر (شاهد، جانباز، فوت شده، عادی) بر ناسازگاری خانوادگی خانواده را نشان می‌دهد.

بر اساس اطلاعات جدول ۴ بهترین برآورد از تأثیر متغیر مستقل (وضعیت پدر) بر متغیر وابسته (ناسازگاری خانوادگی) برابر با ۰/۲۳۱ است که بر اساس جدول تفسیر اندازه اثر کوهن، متوسط ارزیابی می‌شود. بنابراین می‌توان گفت بر اساس نتایج این فراتحلیل شهادت یا جانبازی پدر بر ناسازگاری خانوادگی خانواده‌های شاهد و ایثارگر، تأثیر متوسطی داشته است.

سؤال فرعی: آیا با توجه به تحقیقات انجام شده در خانواده‌های شاهد و ایثارگر بین دو جنس از سازگاری خانوادگی تفاوت وجود دارد؟

جدول ۵: میانگین و انحراف استاندارد اندازه اثر مربوط به تأثیر جنسیت بر ناسازگاری

خانوادگی فرزندان خانواده‌های شاهد و ایثارگر

z	خطای استاندارد اندازه اثر SE_r	انحراف استاندارد اندازه اثر SD_r	میانگین اندازه اثر r	تعداد مطالعات N	شاخص‌های آماری	
					مطالعات مستقل	متغیر وابسته
۲۲/۹۴۱	۰/۰۰۳۴	۰/۰۷۲۱	۰/۰۷۸	۲	ناسازگاری خانوادگی	جنسیت

جدول ۵ میانگین و انحراف استاندارد اندازه اثر مربوط به تأثیر جنسیت بر ناسازگاری خانوادگی فرزندان خانواده‌های شاهد و ایثارگر را نشان می‌دهد. بر اساس اطلاعات جدول ۵ بهترین برآورد از تأثیر متغیر مستقل (جنسیت) بر متغیر وابسته (ناسازگاری خانوادگی فرزندان خانواده‌های شاهد و ایثارگر) برابر با ۰/۰۷۸ است که بر اساس جدول تفسیر اندازه اثر کوهن، پایین‌تر از متوسط ارزیابی می‌شود. بنابراین می‌توان گفت بر اساس نتایج این فراتحلیل جنسیت فرزندان خانواده‌های شاهد و ایثارگر بر ناسازگاری خانوادگی آن‌ها تأثیر کمی داشته است.

بحث

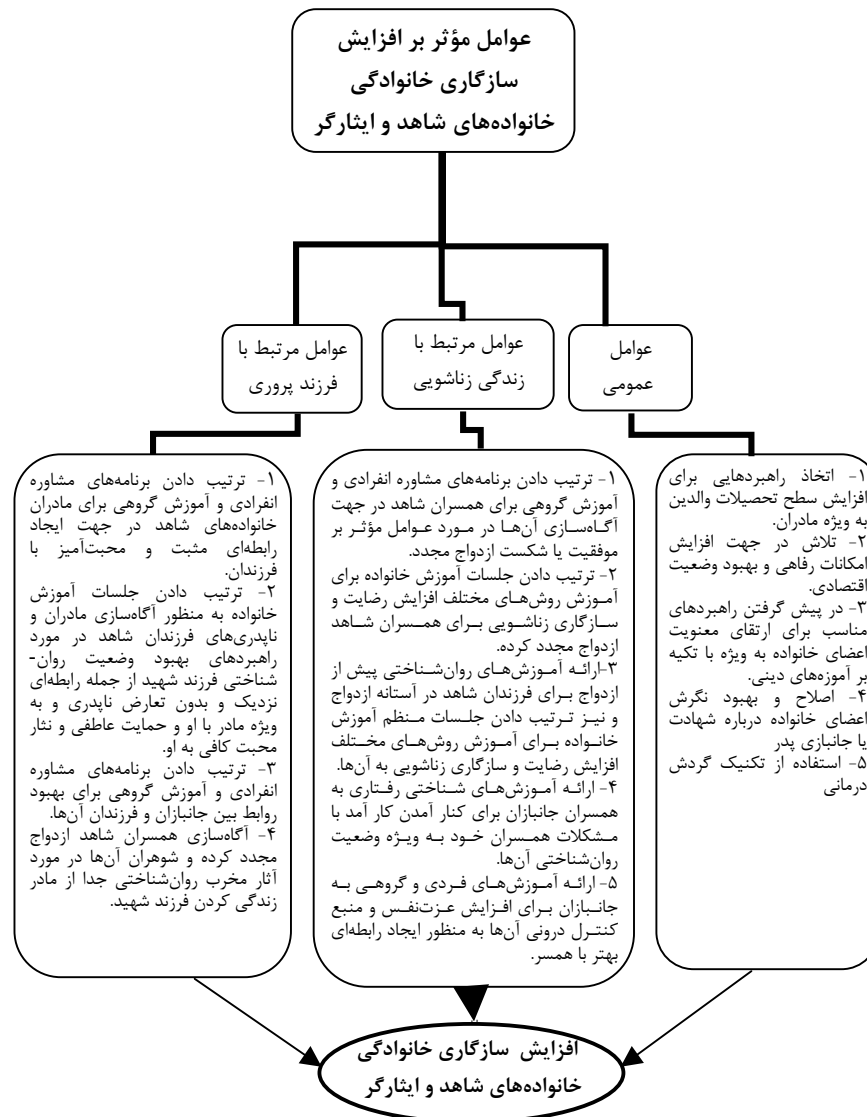
در مورد سؤال اصلی بر اساس میانگین اندازه اثر بدست آمده که برابر با ۰/۲۳۱ است نتیجه گرفته می‌شود که وضعیت پدر (شاهد، جانباز، فوت شده، عادی) بر ناسازگاری خانوادگی خانواده‌های شاهد و ایثارگر تأثیر دارد و این تأثیر طبق جدول تفسیر کوهن متوسط ارزیابی می‌شود. یافته‌های مربوط به فراتحلیل این سؤال پژوهشی نتایج پژوهش‌های پیشین را تأیید می‌نماید. نتایج پژوهش ملازاده و همکاران (۱۳۸۱) نشان داد که بین سازگاری زناشویی فرزندان شاهد و فرزندان افراد عادی تفاوت وجود دارد.

ناسازگاری با اطرافیان، ناسازگاری اجتماعی، سرکشی و عصبانیت، اختلال در برخورد و روابط، بی‌اعتنایی نسبت به دیگران، خودنمایی و جلب توجه، رفتار مزورانه و تقلب که نوعی عقده تکانی است، اهمال در نظافت و بی‌توجهی به وضع ظاهر و همراهی با گروه منحرف از جمله پیامدهای مرگ پدر است (قائمی، ۱۳۷۰).

نتایج پژوهش‌ها نشان داده است که حتی دانش‌آموزان شاهد که از حمایت‌های اجتماعی و اقتصادی برخوردار هستند و مرگ پدر آن‌ها به دلیل شهادت، جنبه ارزشی دارد، نسبت به دانش‌آموزان عادی، از امکانات زندگی و روابط خانوادگی، کمتر راضی هستند و سازگاری اجتماعی و فردی کمتری نشان می‌دهند (برای مثال مکوندی، نجاریان و شکرکن، ۱۳۷۱؛ محمدی، ۱۳۷۱).

علاوه بر این، بررسی متون نشان می‌دهد که اختلال استرس پس از ضربه (PTSD) در سربازان به دنبال در معرض خشونت مستقیم قرار گرفتن، بر روابط خانوادگی و سازگاری روان‌شناختی اعضای خانواده‌های آن‌ها تأثیر می‌گذارد (گالووسکی و لیونز، ۲۰۰۴). قطع نخاع فرد نیز باعث خستگی زیاد در ایفای نقش خانواده و روابط خانوادگی می‌گردد (نورس، ۱۹۹۹). در مورد سؤال فرعی بر اساس میانگین اندازه اثر بدست آمده که برابر با ۰/۰۷۸ است نتیجه گرفته می‌شود که جنسیت بر ناسازگاری خانوادگی فرزندان خانواده‌های شاهد و ایثارگر تأثیر دارد و این تأثیر طبق جدول تفسیر کوهن پایین‌تر از حد متوسط ارزیابی می‌شود.

یافته‌های مربوط به فراتحلیل این سؤال پژوهشی نتایج پژوهش‌های پیشین را تأیید می‌نماید. یافته‌های پژوهش رحیمی (۱۳۸۱) نشان می‌دهد که بین میزان ناسازگاری خانوادگی دختران و پسران شاهد دبیرستانی تفاوتی وجود ندارد. تحقیقات انجام شده نشان می‌دهد که دانشجویان دختر محروم از پدر در برقراری رابطه عاشقانه با جنس مخالف با مشکلاتی روبه‌رو هستند (شیل^{۳۰}، ۱۹۸۱؛ فلک فولر، مالین، میلر و اچسون^{۳۱}، ۱۹۸۰).

بر اساس مبانی نظری و پیشینه تحقیق و نیز با توجه به نتایج این فرا تحلیل می‌توان نتیجه گرفت که رعایت نکاتی خاص و اتخاذ بعضی تدابیر می‌تواند تأثیر نامطلوب فقدان پدر یا جانبازی او بر ناسازگاری خانوادگی را تا حد قابل ملاحظه‌ای کاهش دهد. گالووسکی و لیونز (۲۰۰۴) در مورد سربازان مبتلا به PTSD معتقدند مداخلاتی مورد نیاز است که مستقیماً نیازهای افراد مهم زندگی این افراد، به ویژه همسران آنها، را مورد توجه قرار دهد. آنها بر این باورند که افزایش اثربخشی مداخلات مربوط به PTSD و کاهش هزینه‌های مربوط به آن از طریق بهبود روابط و کاهش خستگی مراقبین این افراد، امکان‌پذیر است. بر اساس مبانی نظری و پیشینه تحقیق، می‌توان مدلی برای افزایش سازگاری خانوادگی خانواده‌های شاهد و ایثارگر ارائه نمود که در شکل ۱ آمده است.

بدیهی است که این مدل بر اساس بررسی یافته‌های موجود در پیشینه تحقیق و نیز نتایج حاصل از فرا تحلیل حاضر طراحی شده است و برای آزمایش اثربخشی مداخلات پیشنهادی آن باید تحقیقات تجربی انجام گیرد تا میزان کارآمدی آنها برای افزایش سازگاری خانوادگی خانواده‌های شاهد و ایثارگر مشخص گردد.

یادداشت‌ها

1. Parsons
2. Kaplan and Sadock
3. Bandura and Walter
4. Adams
5. Silidin
6. Owusubempah
7. Ebrahimzadeh and et al
8. Penk et al
9. Roberts et al
10. Carroll et al
11. Nezu and Carnevale
12. Kulka et al
13. Galovski and Lyons
14. Lundy, Field, McBride, Abrams and Carraway
15. Al-Turkait and Ohaeri
16. Taft, Schumm, Panuzio and Proctor
17. Worden and Silverman
18. Jordan et al
19. Mitnick, Heyman and Slep
20. Stith, Smith, Penn, Ward and Tritt
21. Sharon & Normand
22. Wolf
23. Carr
24. Koretz
25. Cohen
26. Ankem
27. Inclusive criteria
28. Exclusive criteria
29. Hunter & Schmidt
30. Shill
31. Fleck, Fuller, Malin, Miller and Acheson

منابع

احمدی، خ. (۱۳۸۳). بررسی مقایسه‌ای وضعیت ازدواج مجدد و آثار آن در بهداشت روانی همسران شهدا و همسران متوفیان. *مجله دانشور رفتار*، ۱۱(۷)، ۳۵-۴۵.

- آدامز، جی.، و میلز، اس. (۱۳۶۹). *روان‌شناسی کودکان محروم از پدر* (ترجمه باقری و عطاران). تهران: انتشارات تربیت. (تاریخ انتشار به زبان اصلی، ۱۹۸۴)
- ازکیا، م. و توکلی، م. (۱۳۸۵). فراتحلیل مطالعات رضایت شغلی در سازمان‌های آموزشی: بررسی و ترکیب نتایج پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکتری دانشگاه‌های دولتی شهر تهران. *نامه علوم اجتماعی*، ۲۷، ۱-۲۶.
- افروز، غ.ع. و ویسمه، ا. (۱۳۸۰). بررسی رابطه میزان افسردگی فرزندان پسر جانبازان و نحوه ارتباط با پدرانشان. *مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی*، ۳۱(۲)، ۳۵-۵۰.
- آیینه‌افروز، ن.، و عبداللهی، ح.ر. (۱۳۷۳). *بررسی اثر فقدان پدر در پیشرفت تحصیلی و رشد اجتماعی فرزندان شاهد در طرح پراکنده* (گزارش طرح پژوهشی). شورای تحقیقات آموزش و پرورش، استان مرکزی.
- باقری، ر.، و عطاری، ع. (۱۳۷۰). *عوارض ناشی از جنگ*. اصفهان: انتشارات بهار.
- بنیاد جانبازان و مستضعفان انقلاب اسلامی (۱۳۷۵). *جزوه اطلاعات و آمار بنیاد جانبازان*. مرکز آمار و اطلاعات بنیاد شهید و امور ایثارگران، تهران.
- پارسا، م. (۱۳۷۸). *روانشناسی رشد*. تهران: انتشارات بعثت.
- خدایاری‌فرد، م. (۱۳۸۳). ارتباط نگرش مذهبی و رابطه پدر فرزندی با سازگاری اجتماعی فرزندان جانباز و عادی شهر تهران. *مجموعه مقالات اولین همایش علمی جانباز و خانواده* (صص. ۱۹-۱). تهران: پژوهشکده مهندسی و علوم پزشکی جانبازان.
- رحیمی، ن. (۱۳۸۱). *بررسی ناسازگاری‌های خانوادگی فرزندان دختر و پسر شاهد مشغول به تحصیل در مقطع متوسطه شهرستان بیرجند در سال تحصیلی ۸۱-۸۰*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد، واحد بیرجند.
- ستوده، ه. (۱۳۷۹). *جامعه‌شناسی انحرافات (آسیب‌شناسی اجتماعی)*. تهران: انتشارات آوای نور.
- عبد امامی، ر. (۱۳۷۷). *بررسی مقایسه‌ای میزان سازگاری فرزندان دختر شاهد در خانواده‌هایی که مادران آن‌ها ازدواج مجدد داشته و آن‌هایی که مادرانشان ازدواج مجدد نداشته‌اند*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شاهد، تهران.
- کرامتی، ه.، مرادی، ع.ر.، و کاوه، م. (۱۳۸۴). *بررسی و مقایسه کارکرد خانواده و سیمای روان‌شناختی فرزندان شاهد*. *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، ۴(۱۱)، ۸۹-۱۰۸.
- متینی صدر، م.ر. (۱۳۷۰). *بررسی افسردگی و تمایلات خودکشی در جانبازان بستری در آسایشگاه‌های تهران و مقایسه آن با جانبازان قطع نخاع بستری در منزل و افراد سالم*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم پزشکی ایران، انستیتو روان‌پزشکی تهران، تهران.
- محمدی، غ.ع. (۱۳۷۱). *بررسی اثر فقدان پدر بر سازگاری فردی، اجتماعی و موفقیت تحصیلی گروهی از دانش‌آموزان شاهد و مقایسه آن با دانش‌آموزان عادی*. *نشریه تازه‌های تحقیق*، ۱(۳)، ۶۱.
- مکوندی، ب.، نجاریان، ب.، و شکرکن، ح. (۱۳۷۱). *مقایسه عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان پسر شاهد با دانش‌آموزان پسر واجد و فاقد پدر در مدارس ابتدایی* (گزارش طرح پژوهشی). اهواز: دانشگاه شهید چمران.
- ملازاده، ج.، منصور، م.، اژه‌ای، ج.، و کیامنش، ع.ر. (۱۳۸۱). *سبک‌های رویارویی و سازگاری زناشویی در فرزندان شاهد*. *مجله روان‌شناسی*، ۳(۳)، ۲۷۵-۲۵۵.
- نامداری‌پور، ف. (۱۳۷۹). *بررسی تنوع و فراوانی مشکلات رفتاری، عاطفی، خانوادگی، تحصیلی و... دانش‌آموزان دبیرستانی شاهد و غیرشاهد واجد و فاقد پدر* (گزارش طرح پژوهشی). شورای تحقیقات سازمان آموزش و پرورش، استان اصفهان.
- نجاتی، ح. (۱۳۷۱). *نقش تربیتی پدر در خانواده*. تهران: انتشارات ژرف.

- Al-Turkait, F. A., & Ohaeri, J. U. (2008). Post-traumatic stress disorder among wives of Kuwaiti veterans of the first Gulf War. *Journal of Anxiety Disorders, 22*(1), 18-31.
- Ankem, K. (2005). Approaches to meta-analysis: A guide for LIS researchers. *Library & Information Science Research, 27*(2), 164-176.
- Carr, A. B. (2002). Systematic reviews of the literature: The overview and meta-analysis. *Dental Clinics of North America, 46*, 79-86.
- Ebrahimzadeh, M. H., Fattahi, A. S., & Nejad, A. B. (2006). Long-term follow-up of Iranian veteran upper extremity amputees from the Iran-Iraq War (1980-1988). *Journal of Trauma-Injury Infection and Critical care, 61*(4), 886-888.
- Fleck, J. R., Fuller, C. C., Malin, S. Z., Miller, D. H., & Acheson, D. P. (1980). Father psychological absence and heterosexual behavior, personal adjustment and sextyping in adolescent girls. *Adolescence, 15*(60), 897-600.
- Galovski, T., & Lyons, J. A. (2004). Psychological sequence of combat violence: A review of the impact of PTSD on the veteran's family and possible interventions. *Aggression and Violent Behavior, 9*(5), 477-501.
- Jordan, B. K., Marmar, C. R., Fairbank, J. A., Schlenger, W. E., Kulka, R. A., Hough, R. L., & Weiss, D. S. (1992). Problems in families of male Vietnam veterans with posttraumatic stress disorder. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 60*(6), 916-926.
- Kaplan, H., & Sadock, B. (2000). *Comprehensive textbook of psychology* (7th ed.). Baltimore: Lippincott Williams & Wilkins.
- Koretz, R. L. (2002). Methods of meta-analysis: An analysis. *Current Opinion in Clinical Nutrition and Metabolic Care, 5*, 467-474.
- Kulka, R. A., Schlenger, W. E., Fairbank, J. A., Hough, R. L., Jordan, B. K., Marmar, C. R., & Weiss, D. S. (1988). *Contractual report of findings from the national Vietnam veterans readjustment study*: Vol. I. Executive summary, description of @nds, and technical appendices. Research Triangle Park, NC: Research Triangle Institute.
- Lundy, B., Field, T., McBride, C., Abrams, S., & Carraway, K. (1997). Child psychiatric patients' interactions with their mothers. *Child Psychiatry Human development, 27*(4), 231-240.
- Mitnick, D. M., Heyman, R. E., & Smith Slep, A. M. (2009). Changes in relationship satisfaction across the transition to parenthood: A meta-analysis. *Journal of Family Psychology, 23*(6), 848-852.
- Nezu, A. M., & Carnevale, G. J. (1987). Interpersonal problem solving and coping reactions of Vietnam veterans with posttraumatic stress disorder. *Journal of Abnormal Psychology, 96*, 155-157.
- Owsbempah, J. (1995). Information about the absent parent as a factor in the well-being of children of single-parent families. *International Social Work, 38*(3), 253-275.
- Parsons, T. (1956). *Social structure and personality*. New York: Free press.
- Parsons, T. (1964). *The social system*. New York: Free press
- Penk, W. E., Robinowitz, R., Roberts, W. R., Patterson, E. T., Dolan, M. P., & Atkins, H. G. (1981). Adjustment differences among male substance abusers varying in degree of combat experience in Vietnam. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 49*, 426-437.
- Roberts, W. R., Penk, W. E., Gearing, M. L., Robinowitz, R., Dolan, M. P. and Patterson, E. T. (1982). Interpersonal problems of Vietnam combat veterans with

- symptoms of posttraumatic stress disorder. *Journal of Abnormal Psychology*, 9, 444- 450.
- Stith, S. M., Smith, D. B., Penn, C. E., Ward, D. B., & Tritt, D. (2004). Intimate partner physical abuse perpetration and victimization risk factors: A meta-analytic review. *Aggression and Violent Behavior*, 10(1), 65-98.
- Sharon, L., & Normand, T. (1999). Tutorial in biostatistics: Meta-analysis formulating, evaluating combining and reporting. *Statistic in medicine*, 18, 321- 359.
- Shill, M. (1981). Castration fantasies and assertiveness in father- absent males. *Journal of Psychiatry*, 44(3), 263-272.
- Taft, C. T., Schumm, J. A., Panuzio, J., & Proctor, S. P. (2008). An examination of family adjustment among Operation Desert Storm veterans. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 76(4), 648-656.
- Wolf, F. (1986). *Meta- analysis*. London: Sage Publication.
- Worden, J. W., & Silverman, P. R. (1996). Parent death and the adjustment of school-age children. *Journal of Death and Dying*, 33(2), 91-102.